

KUR'ÂN'DA YARATMA KAVRAMIYLA İLGİLİ AYETLER HAKKINDA SEMANTİK BİR TAHLİL*

Yazan: Roger Arnaldez**
Çev.: Prof. Dr. Sadık Kılıç***

ÖZET

Kurân baştan sona okunduğunda dikkatimizi çeken en önemli konulardan birisi, Allah'ın Yaratıcı olduğunun vurgulanması bağlamında, 'yaratma' fiilidir.. Kurân'ın sunumunda, evrende canlı cansız hiçbir şey yoktur ki, Allah tarafından yaratılmış olmasın!.. Buna karşın, yaratılmamış olup, ezeli ve ebedî, baki ve kayyûm olan tek zat da Allah'tır. Uluhiyetin tecelli ettiği en büyük alan 'yaratmak' fiili olduğundan, Allah Kurân-ı Kerim'de, yaratmayla ilgili son derece zengin ve düşündürücü bir semantik dünya sunmaktadır. R. Arnaldez'den yapılan bu küçük çeviri de, bu semantik dünyanın başat ve anahtar kelimelerini; bunlar etrafında oluşan kavramların incelenmesini konu almaktadır.

Anahtar kelimeler: Kurân, evren, yaratmak, ulûhiyet, yaratılışın semantik dünyası...

ABSTRACT

A Semantic Analysis on Verses Related Concept of Creation

In reading the Quran from head to end, one of the most important and attract attention focus thema is the 'creation' act with in the context of emphasising God's Creation. In the Quran's expression, God has created live or non-live, all thing!.. The non - created being, ewig, eternal and permanent one is only God. The biggest scope of Divinity manifestation is creation act. From this point, God presents enormously a rich and thought semantic world related concept of creation in the Quran. This small translation from R. Arnaldez has been emphasised the focus themes that the main concepts, other related concepts and key words of this semantic worldview.

Key words : Quran, universe, creation, divinity, semantic world of creation.

** Roger Arnaldez, Sorbonn Üniversitesi eski profesörlerinden ve ayrıca, İskenderiyeli Philon Eserleri [Projesi]nin eş yöneticisi...

*** Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

Yaratılış'in birinci bölümünde altı günde yaratılışın tarihini ihtiva eden *İncil*'den farklı olarak Kurân, yaratılıştan ancak, sureler arasına serpiştirilmiş bulunan ayetlerde parçalar halinde bahsetmektedir.

Yaratmayı göstermek için kullanılan kelime genel olarak *halq* sözcüğüdür. Yaratıcı da, *el-Hâliq*'tir; yaratıklarının bütün ihtiyaçlarını temin etmesi bakımından da O, *er-Râziq*'tir. Fakat Allah (Dieu), yaratıcı olarak başka isimler de almaktadır: İbranice *bârâ* (Yaratılış, 1, 1.) ile aynı Sami kökten gelen *el-Bâri*'; yine, biçimlendiren yada sûret veren manasında *el-Musavvir*... gibi. Bu üç isimlendirme, bir ayette birlikte olarak yer almaktadırlar: "O, Allah'tır, Yaratıcı'dır (*Hâliq*), yokluktan [varlığı] çıkarandır (*Bâri*), sûret verendir (*Musavvir*)"¹ Allah'ın isimlerinden *Bâri*', hiçbir modele sahip olmaksızın Yaratan olarak tanımlanmış ve bu bakımdan da, fiil formunda, (örneğin, Ebû İshâk, Sa'leb gibi pek çok dil bilginine göre) 'çoğaltmak' anlamında yer almasına karşın, isim halinde Kurân'da bulunmayan *Zâri*' kelimesine yakın durur. [*Zere*'e fiili], 42/Şura, 11 ayetinde çoğaltmak manasında gelmiştir: "O Allah, sizin için, kendinizden çekip alınmış olan eşler yapmıştır (*ca'ale*) (...); ve O, sizi orada çoğaltır". Bu fiilin, tıpkı tohuma yapıldığı üzere, 'saçmak' anlamı da bulunmaktadır: "O'dur sizi yeryüzüne saçan, [saçar gibi yaratan]!.."2. *Zâri*' olarak Allah, Yaratıklarının çoğalmalarını gerçekleştirir ve onların soylarına hayat verir.

Ama, bunların yanı sıra başka kelimeler de vardır. Kurân'da şöyle ifade edilmiştir: "O, yaratmayı başlatandır (*yebde'u'l-halq*), sonra O, yaratmayı yenileyecektir (*yu'îduh*)"³. Bu 'yenilenme' ile, ölümden sonra diriliş kastedilmektedir. Bundan dolayıdır ki Allah, Kelâm alimleri tarafından *el-Mübdî*' ve *el-Mu'îd* olarak isimlendirilmektedir, yani, 'Yaratılışı Başlatan' ve "Yaratılışı Tekrarlayacak Olan"... Diğer bir fiil kökü de önemli olup, "O [Allah], göklerin ve yerin yaratılışını gerçekleştirendir (*Bedî*)"⁴ ayetinden elde edilmektedir. 'Yaratılışı gerçekleştirme' (*ibdâ*) işi, bazı Kelâm alimleri tarafından İlk Akıl'a varlık verme (*icâd*) olarak değerlendirilmiştir. Yaratmanın diğer tarafında ise, *el-Musavvir* [olan Allah], maddi varlıkları ve sûreti yaratır.

Aynı şekilde, 'üretmek, geliştirmek büyütme' anlamlarını gösteren ve 'yaratmak' manasında kullanılan *enşe*'e fiili vardır. Şu ayette olduğu gibi: "O, sizleri

¹ 59/Haşr, 24.

² 23/Müminun, 79.

³ 10/Yunus, 4, 34 ve 30/Rum, 11, 27.

⁴ 2/Bakara, 117; krş. 6/En'âm, 101

yerden yaratıp geliştiren [...enşe'ekum] ve sizi oraya yerleştirendir"⁵. Yakın bir anlamda olmak üzere, şu ayette olduğu gibi, *enbete* (bitkileri bitirdi) fiili de vardır: "Ve Allah sizi, yeryüzündeki bir bitki misali, bitirdi..."⁶. *En-Neş'etu* ismine gelince, bu, doğmakta ve gelişmekte olanın ve yahut Diriliş'de yeniden doğanın meydana gelişini ve serpilip gelişmesini ifade eder. "İlk meydana geliş hakkında", yani insanın bu dünyadaki yaratılışına dair "bilgi sahibisiniz"⁷; "Kuşkusuz, ikinci meydana geliş (*neş'etu*) de ancak O'na aittir!"⁸, yani, ölümden sonra diriliş... Bütün bu manalar, 29/Ankebût 20 ayetinde özetlenmektedir: "De ki: Yeryüzünü dolaşınız ve, O'nun yaratmayı nasıl başlatmış olduğunu iyice düşününüz; sonra, [yine] O gerçekleştirecektir son meydana gelişiyaratılışı da..". Öldüren ve yaşatan O'dur⁹. Diriltecek olan da O'dur: "Evet, Saat geldi; bu konuda hiçbir şüpheye mahal yok; ve Allah, kabirlerde bulunanları diriltecektir (yeb'asu)!"¹⁰; "Ölüleri, Allah onları diriltecektir, sonra onlar ancak O'na geri döneceklerdir!"¹¹. Bu diriltiş, yeni bir yaratış, yenilenmiş bir yaratma olacaktır: "Gökleri ve yeri yaratmış ve bunu yaparken hiç yorulmamış olan Allah'ın, ölüleri diriltme gücüne [de haydi haydi] sahip olduğunu görmüyorlar mı?"¹².

Halaqa fiilinden sonra sıklıkla, Latince'deki *ex* gibi, kaynak veya neden, madde manasını gösteren *min* harf-i cerri gelmektedir. "Allah, her canlı varlığı sudan [...kule dâbbetin min mâ'in] yarattı"¹³. "O [Allah], cinleri dumansız bir ateşten [...min mâ'ricin] yarattı"¹⁴. İnsanın yaratılmasından ise özel olarak bahsedeceğiz. 'min' harf-i cerrinin bu kullanımına rağmen, her ne kadar ifade Kurân'da bulunmuyorsa da, Allah'ın yoktan *ex nihilo* yarattığı hususunda kuşku yoktur. Fakat Allah, Kendisi'ne, kısır olduğu halde karısının nasıl çocuk sahibi olabileceğini soran Zekeriya'ya şöyle demektedir: "Bu, bana kolay! Nitekim daha önce Ben, hiçbir şey değildin de [... ve lem teku şey'â], seni yaratmadım mı?"¹⁵. Bilhassa, içinde, "Allah herhangi bir şeye karar verdiğiinde, O ona sadece: "Ol!.." der, ve o şey olur"¹⁶ veya yine, "Bizim,

⁵ 11/Hûd, 61.

⁶ 71/Nûh, 17.

⁷ 56/Vakıa, 62.

⁸ 53/Necm, 47.

⁹ 53/Necm, 44; 3/A. İmran, 156; 7/A'raf, 158, vd.

¹⁰ 22/Hac, 7.

¹¹ 6/En'âm, 36.

¹² 46/Ahkâf, 33.

¹³ 24/Nûr, 45.

¹⁴ 55/Rahman, 15.

¹⁵ 19/Meryem, 9.

¹⁶ 2/Bakara, 117; 3/A. İmran, 47; 19/Meryem, 35.

olmasını dilediğimiz zaman bir şeye söyleyecek tek bir sözümüz vardır; bu da, “Ol!..” demekten ibarettir, o da olur¹⁷ ve nihayet, “Bir şeyi dilediğinde, Allah’ın emri, o şeye “Ol!..” demektir, o da olur¹⁸ şeklinde buyrulan ayetleri hatırlatmak gerekir. Allah, ‘söz’ (parole) [qav] vasıtasıyla yaratmaktadır. ‘Ol!..’ emrini ifade eden bu emir kipi üzerinde çokça durulmuş, bazı kimseler de onu, İncil’in, [Fiat lux!..] : “Işık olsun!..” cümlesindeki fiat [: olsun!] sözcüğünün mukabili olarak almışlardır. Bu noktaya bu kadar işaret yeter...

Kurân’da şöyle buyrulmaktadır: “Sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratmış, sonra da Taht (el-‘Arş) üzerine kurulmuş olan (istivâ) Allah’tır¹⁹. Yedi gök ve bir o kadar da arz vardır²⁰. 11/Hûd, 7 ayetinde şu ifadeler okunmaktadır: “Ve O, Arş’i su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde yaratandır”. 25/Furkan, 59 ve 32/Secde, 4 ayetleri, Allah’ın, gökleri ve yeri, “ve yine bu ikisi arasında bulunan şeyleri” yarattığını açıklamaktadır. Fakat, yaratılış günlerinin tafsilatlı bir hesabı yapıldığında, bir problemle karşılaşmaktadır. Gerçekten de, 41/Fussilet, 9’da, “Yeri iki günde yaratmış olan Zât’a inanmıyor musunuz?” diye yazılmakta, sonra 41/Fussilet, 10’da, “O [Allah], yeryüzüne, üzerinde yükselen [ve] sağlam bir şekilde sabitlenmiş olan dağlar yerleştirdi (ca’ale); O, yeri mübarek kıldı ve orada dört gün içinde, o yerin vereceği besinlerin dağılımını belirledi (qaddere)” diye ifade edilmekte, az sonra da, şöyle denilmektedir: “Gökleriyse, iki günde, onları yedi gök olarak yapmayı kararlaştırdı ve O, her göğe de, yapmak zorunda olduğu şeyi vahyetti. En aşağıdaki göğü, ışık kaynaklarıyla süsledi²¹”. Toplam sayı ise, altı değil de, sekiz yapacaktır. Fakat müfessirler, [Fussilet 9 ayetinde zikredilen] yerin yaratıldığı iki günü, onun düzenleniş günleri olan [ve Fussilet, 10’da belirtilen o] dört gün içinde hesaplamak gerekir, şeklinde açıklama yapmaktadırlar.

Bir başka mesele daha vardır. Dünya hangi düzene göre yaratılmıştır? İncil gibi Kurân da, Allah’ın, göğü ve yeri yarattığını öğretmektedir. Fakat Allah hangisinden başladı? İncil’deki Yaratılış’ın anlatımından farklı olarak, öyle görünüyor ki, Allah önce yeri yaratmıştır. Gerçekten de, yerin yaratılışından bahsettikten sonra Allah şöyle der: “En sonunda, duman halinde olan Gök’e doğru döndü ve, Gök’e ve yere, “İsteyerek ya da zorla, geliniz!..” dedi. Onlar ise şöyle cevap verdiler: “Biz,

¹⁷ 16/Nahl, 40.

¹⁸ 36/Yasîn, 82

¹⁹ 7/A’râf, 54; 10/Yunus, 3; 57/Hadid, 4.

²⁰ 65/Talak, 12.

²¹ 41/Fussilet, 12.

isteyerek geliyoruz!..”²². Celâleyn gibi müfessirler, Allah'ın, yeri, Pazar ve Pazartesi günleri yarattığı; Salı ve Çarşamba günlerinde de, Allah'ın, yeryüzünde dağları yükselttiği ve besinlerin (hiç kuşkusuz, bitki ve hayvanların da) dağılımını yaptığı; Perşembe ve Cuma günlerinde de gökleri yaratıp süslediği, sonucunu çıkarıyorlar. [“En sonunda, duman halinde olan Gök'e doğru döndü ve, Gök'e ve yere, “İsteyerek ya da zorla, geliniz!..” dedi. Onlar ise şöyle cevap verdiler: “Biz, isteyerek geliyoruz!..”]²³ ayetine gelince, o da bir problem oluşturmaktadır. Meselenin tamamını, Râzi (ö. 606/1209)ve Kurtubî (ö. 671/1272) tefsirleri üzerinden değerlendirmeye çalışalım. Râzi şöyle yazmaktadır:

“Kadim geleneği muhafaza edenlerin aktardıklarına göre, ‘Allah'ın Taht'ı (‘Arş), göklerin ve yerin yaratılmasından önce su üzerinde idi’²⁴. Derken Allah, bu suda bir miktar sıcaklık vücuda getirdi de, bundan bir köpük ve duman yükseldi. Köpük suyun yüzünde kaldı ve Allah bundan, kuruluşu (yubûset; krş. Yaratılış, 1, 9: yabâsha) yarattı, bundan da yeryüzünü vücuda getirdi. Dumana [duhân] gelince, o yükseldi ve en yükseğe çıktı; o zaman Allah ondan da gökleri yarattı’. Bilesin ki, bu anlatı [kıssa] Kurân'da bulunmamaktadır. Şayet sahih bir delil ile teyit edilirse kabul edilebilir, aksi halde kabul edilemez. Bu anlatı, Yahudilerin, Tevrât olduğunu iddia ettikleri kitabın başında zikredilmektedir. Orada yer aldığına göre Yüce Tanrı, göğü, karanlık parçacıklardan yaratmıştır ve bu, anlaşılır bir durumdur, çünkü biz, karanlığın, olumlu var oluşsal bir nitelik olmadığını göstermiştik... [...] Öyleyse şu husus iyice ortaya çıkmıştır ki, karanlık, aydınlığın yokluğunun bir ifadesidir. Öyleyse, Allah, [artık daha] bölünemeyen parçacıkları [eczâ] yaratıp, sonra da [onlarda] aydınlık vasfını yaratmaya girişince, bu demektir ki bu parçacıklar karanlık [muzlime] olup ışıktan [nûr] yoksun idiler... Sonra O, gökleri, yıldızları, güneş ve ayı yapmak için, onları bir araya getirerek terkip edince ve de onlarda aydınlık vasfını vücuda getirince, işte o zaman onlar aydınlık hale gelirler. Böylece şu kesin olmuş olur ki, Allah onlardan gökleri, [güneşi ve ayı] yaratmayı dilediğinde [kasd], onlar karanlık idiler. Böylece bunların duman [duhân] olarak isimlendirilmeleri doğru olmuştur, çünkü duman, ışıktan yoksun, ayrı ve dağınık parçacıklardan başka bir şeyi göstermez. “Duman” kelimesinin tefsiri hakkında akla gelen işte budur. Fakat, gerçekte onun ne olduğunu ancak Allah bilir.

²² 41/Fussilet, 11.

²³ 41/Fussilet, 11.

²⁴ Krş. 11/Hûd, 7.

Allah, "En sonunda, duman halinde olan Göğe doğru döndü..."²⁵ dediğinde, göğün yerden sonra yaratılmış olduğunu anlatmış olur. Ama Allah, "O, göğün tavanını/kubbesini yükseltti ve ona kusursuz bir biçim verdi [tesviye]. [...] Bundan sonra yeri de [bir sergi gibi] yaydı (dehâ)"²⁶ buyurduğunda da, yerin yaratılışının göğün yaratılışından sonra meydana geldiğini bildirmiş olur. Bu ise, zorunlu olarak bir çelişki meydana getirir. Alimlerin bu meseleye dair farklı görüşleri bulunmaktadır. Ama, cari ve meşhur olan görüş, Yüce Allah'ın, önce iki günde yeri yarattığının söylenmesi şeklindedir. Allah, yeryüzünden sonra göğü yarattı; gök bir kerede yaratılınca, yeri yayıp serdi. Bu açıklama şekliyle de çelişki ortadan kalkmaktadır. Ama bil ki, bu cevap da, pek çok sebeple benim nazarımda problemlidir. Birinci sebep şu: Allah, yeri iki günde [Pazar, Pazartesi] yarattığını, sonra üçüncü günde (Salı), yeryüzüne dağları yerleştirdiğini, ilh. bildirmiştir. Fakat bütün bunlar, yeryüzü bir defada yayılıp serildikten sonra ancak varlık alanına girebilecek bir takım düzenlemelerdir, çünkü dağların yaratılması ancak, bir seferde yerin serilmesi ve düzgün hale getirilmesiyle mümkün olabilir. Ve, Allah, yeri kutsadığını/onu bereketli kıldığını söylediğinde, yer yüzü üzerindeki ağaçların, bitkilerin ve hayvanların yaratılışını anlatır ki, bunlar ise ancak, Allah o yer yüzüne, serilmiş ve elverişli hale getirilmiş olma vasfını verdikten sonra mümkün olabilir. Nihayet Allah, bu işlerden sonra, "En sonunda O, göğe doğru döndü..." buyurur ki, bu ifade ise, O'nun göğü, yerden ve onu serip düzenledikten sonra yaratmış olmasını gerektirir. Böylece soru, yeniden gündeme gelir. [...] Bir diğer sebep ise şudur: Yer, son derece büyük bir cisimdir. Böylesine iri bir cisim ise, varlık alanına girer girmez, yayılmış ve düzenlenmiş bir halde olur. Sonuç olarak, yer yayılmış ve düzenlenmiş bir halde değildi, daha sonra o böyle oldu demek, asılsız bir iddiadır. [...] Ayrıca, şayet bizzat yerin yaratılması iki günde olduysa; yine, onun ihtiva etmiş olduğu diğer varlıkların yaratılması da diğer iki günde meydana geldiyse ve yine şayet, göklerin yaratılması da başka iki günü gerektirdi ise, böylece toplam sayı altı gün olmuş olur. Öyleyse, şayet yer bunlardan sonra yayılmış ve düzenlenmiş ise, bu durum, bu işlemin altı günden sonra başka bir zamanda gerçekleşmiş olmasını gerekli kılar; böylece göklerin ve yerin yaratılışı altı günden fazla bir zamanı gerektirir ki, bu ise yanlıştır"²⁷.

²⁵ 41/Fussilet, 11.

²⁶ 79/Naziât, 28, 30

²⁷ et-Tefsîru'l-Kebîr, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2. Bsk., Tahran, ts., XXVII, 104-105.

Râzî sıkıntısını gizlememektedir. O sadece, göğe ve yere [varlığa] gelmeleri emrini verirken Allah'ın, daha önceden var olan varlıklara bir emir yöneltmediğini söylemekle yetinir. “[Varlığa] geliniz” emri, yaratıcı olan “O!..” emrine eşittir. Mana da, “Varlığa geliniz, var olunuz!..” şeklinde olur. Allah bu sözü, gök de, yer de var olmadan önce söyler. Öyleyse buradan, ne yerin gökten önce yaratıldığı sonucu, ne de göğün yerden önce yaratıldığı neticesi çıkarılabilir... Fakat gerçekte ise, şayet burada, her ikisi için de yalnız bir tane “[varlığa] geliniz” emri var ise, bu, Allah'ın, ikisine de aynı anda hitap ettiğini göstermez. Öyleyse, iki yaratılışı birbirinden ayırmak lazımdır ve, ayetteki, “İsteyerek ya da zorla...” alternatifli cümle de bunu ispat etmektedir. Allah, göğün yaratılışıyla ilgili olarak, göğe, “isteyerek [varlığa gel]”; yerin yaratılışıyla ilgili olarak da, yere, “zorla [varlığa gel]” demektedir.

“[...Allah, ‘gök’ü ve ‘yer’i zikretti, sonra da istemeyi ve istememeyi zikretti; buna göre, ‘isteme’ durumunu göğe özgü kılınması’ sebebiyle, ‘isteme’ halinin göğe, ‘istememe halinin de yer’e yönelik olması gerekir (çev.)]. Çünkü gök, devamlı hareketi içinde, herhangi bir farklılaşma olmaksızın, aynı hareketi izlemektedir; bu şekilde o, Allah’a itaat eden bir canlıya benzer... Yer ise böyle değildir; çünkü o farklı aşamalardan geçmektedir, bazen tam bir sükûn ve dinginlik halinde bulunurken, kimi zaman da kararsız ve düzensiz bir hareket içinde seyretmektedir. Ayrıca, gökte bulunan [ruhani] varlıklar, Allah’a itaatten başka bir şey bilmezler; nitekim, 16/Nahl, 50 ayetinde, “Onlar (göklerin melekleri), üstlerinde olan Rablerinden korkarlar ve kendilerine emredilmiş olan şeyleri yaparlar” denilmektedir. Fakat, yerin sakinleri için aynı şey söz konusu değildir.

[(...) Çünkü yer, karanlık, yoğunluk, farklı haller ve değişken sıfat ve nitelikler mekânıdır. Bu nedenle de, gök için ‘istemek’ sözcüğü, yer için ise ‘istememek’ sözcüğü getirilerek, üslûpta değişiklik vaki olmuştur. (Çev.)]”²⁸.

Şunu da belirtelim ki Râzî, bu yorumunda, Allah’a, birlikte, “Biz, isteyerek geliyoruz!..”²⁹ diyen göğün ve yerin cevabını[n zahir anlamını (çev.)] dikkate almıyor. Ayrıca, Allah'ın ona, (varlığa) gelme emrini verdiği anda göğün henüz mevcut olmadığı kabul edilebilirse de, “O [Allah], yeryüzüne, üzerinde yükselen [ve] sağlam bir şekilde sabitlenmiş olan dağlar yerleştirdi (ca’ale)..”³⁰ ayetinin hemen ispat ettiği gibi, önceden mevcut halde iken bu emri alan yer için de aynı şey denilemez. Şayet “geliniz” ifadesi, “varlığa, varlık alanına geliniz” anlamında ise, bundan, yer ile alakalı

²⁸ et-Tefsîru'l-Kebîr, XXVII, 106.

²⁹ 41/Fussilet, 11.

³⁰ 41/Fussilet, 10.

olarak, Allah'ın ona, o önceden mevcut iken varlık verdiği sonucu çıkar. Öyleyse, söz konusu problemin son derece çetrefil olduğu gözükür³¹.

Kurtubî ise bize, 41/Fussilet, 11 ayetiyle ilgili başka bir yorum sunmaktadır. İbn 'Abbâs (ö. 68/687)'a göre, Allah göğe gelme emrini verdiği zaman, o şunu demek istemiştir: "Güneşini, ayını ve yıldızlarını ortaya çıkart, rüzgarlarını harekete geçir, bulutlarını sür, kıyılat..". Yere hitap ettiğinde ise, bu, ona şunu demek içindir: "Nehirlerini akıt, ağaçlarını ve meyvelerini bitir!.." ³² Öyleyse burada muhtemelen, göğün ve yerin yaratılışı değil, fakat her biri daha önceden yaratılmış oldukları halde, bunların ihtiva ettikleri şeylerin meydana getirilmesi söz konusudur. Aynı şekilde, Allah, : "En sonunda, duman halinde olan Gök'e doğru döndü"³³ buyunca, burada, göğün yerden sonra yaratılmış olduğunu öğretmek söz konusu değildir. Bu bilgi, bir önceki ayette³⁴ söz edilen yerin tezyin edilmesi işine uygun düşmek üzere, göğün de tezyin edilmesini konu almaktadır. İki ayeti birbirinden ayıran "en sonunda" [: *summe*] kelimesi ise, bu iki işin zamansal olarak ardı ardına meydana geldiklerini göstermemektedir, çünkü 10. ayette açıklanan, yeri ağaçlar ve meyvelerle süsleme fikri, 11. ayette yeniden ele alınmış ve, bu yoruma göre, göğün, ışık saçan cisimlerle tezyin edilmesi fikriyle yan yana getirilmiştir. "En sonunda" [: *summe*] kelimesi", demektir Kurtubî, "duman (*duhân*) halinden kesif ve yoğunluklu bir hale geçecek olan gök ile ilgilidir"³⁵ Öyleyse ayetin anlamı muhtemelen şöyle olacaktır: "Gök duman halinde idi; en sonunda Allah, gelmesi emrini ona vermek, yani; ağaçlar ve meyvelerle süslemek için yere gelmesini söylediği gibi, yedi gök olarak onu bölümlenmek ve onu ışık kaynaklarıyla süslemek için de, [ilâhî inayetiyle]³⁶ (de quoi) göğe döndü.." ³⁷.

³¹ [Râzî, gök ve yerin, ilahi emre muhataplar iken mevcut olup, aynı zamanda bu emri anlayıp gereğini yapmaya da istidatlı kılınmış olduğunun kabul edilmesi halinde, "İsteyerek ya da zorla, geliniz!.." (41/Fussilet, 11) ayeti eğer, "Varlığa/varlık alanına geliniz" şeklinde anlaşılırsa, bunun bir problem teşkil edeceğini belirterek, çözüm bağlamında der ki: "Şu halde, bu [geliniz] emri göklere ve yere tevcih olduğu zaman, gökler ve yer mevcut değil, (ma'dûm) idiler. Zira, [bu emre muhatap oldukları sırada] şayet onlar mevcut olsaydılar, bu durumda bu ilahî emrin anlamı, "Ey mevcut olan, mevcut ol!.." şeklinde olurdu ki, bu ise doğru olmaz. Öyleyse kesinlikle şu anlaşılır ki, gökler ve yer, kendilerine bu emir yöneltildiğinde var değillerdi; onlar var olmayınca da, onların ne hitabı anlamaları gibi bir durumdan söz edilebilir, ne de bu hitabı bilmelerinden...." (et-Tefsîru'l-Kebîr, XXVII, 108).] [Çev.]

³² *Tefsîru'l-Kurtubî*, el-Mektebetu'l-'Arabiyye, Vezâratu's-Sekâfe, el-Kâhire, 1387/1967, XV, 344-345.

³³ 41/Fussilet, 11.

³⁴ 41/Fussilet, 10

³⁵ *Tefsîru'l-Kurtubî*, XV, 343.

³⁶ [Arnaldéz'in çevirisinde yer alan 'de quoi: ki ondan; o işten, vb.' kelimesini, Elmalılı Hamdi Yazır merhumdan yararlanarak, "ilâhî inayetiyle..., ilâhî lütufla..." şeklinde aktarmayı, böylece 'de quoi'

Her halükarda, yaratma işinin Kur'ân'da, dağınık ayetler vasıtasıyla nasıl sunulduğu ve yine, belki de bizzat bu dağınıklık nedeniyle, yaratma işinin karşımıza çıkardığı hassas meselelerin neler olduğu görülmektedir³⁸.

Şunu da belirtelim ki, altı günlük iş arasında, insanın yaratılışı yer almadığı gibi, yine, Razî ve; melekleri, kozmik kürelerin Üstün anlama yetilerine (Intellects des spheres) benzeten filozoflar *felâsife* bu meleklerin yaratılışının da göğün yaratılışı kapsamında olduğunu düşünebilmişler ise de, cinlerin ve meleklerin yaratılışı da burada yer almamaktadır. Bu son konu hakkında İncil de sessiz kalmaktadır. Bununla beraber, bütün bu varlıklar yaratıcılar ve pek çok ayet onlar hakkında bilgi vermektedir. Böylece, mesela 2/Bakara, 21 ayetinde, “*Ey insanlar, sizi yaratmış olan Rabbinize ibadet edin...*” denilmektedir. Yine, 51/Zariyat, 56'da, “*Ben, cinleri ve insanları ancak, Bana ibadet (veya Bana hizmet) etsinler diye yarattım*” ifadesi yer almaktadır. Bazı ayetler ise, Allah'ın, insanları meleklerden sonra yarattığını düşündürmektedir; mesela 15/Hicr, 28 ayeti: “*Ve, [düşün], Rabbinin meleklerle, İşte Ben, bir beşer yaratıyorum!*” dediği zamanı...³⁹. Gerçek şu ki burada, meleklerin

sözcüğünün anlamının zayı olmasını arzuladık (*Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, 1979, VI, 4190). Çev.]

³⁷ [Yerin mi, yoksa göğün mü daha önce yaratıldığı hususunda Râzî, 41/Fussilet, 9 ayetindeki 'halaqa: yarattı' fiilinin semantik anlamı üzerinden de bir analiz yaparak, 'göğün yerden önce yaratıldığı ve vücuda getirildiği' sonucuna ulaşır: “Bana göre tercih edilmesi gereken, şöyle bir açıklama yapılmasıdır: 'Göklerin halk edilmesi, yerin halk edilmesinden öncedir!'. O zaman geriye, bu ayetin yorumunun (te'vil) nasıl olacağıının sorulması kalmaktadır. Biz de deriz ki: Halk etmek, meydana getirme (tekvîn) ve var etmeden (icâd) ibaret değildir. Bunun delili ise, Allah'ın şu sözüdür: “Kuşkusuz, İsa'nın Allah katındaki durumu, Adem'in durumu gibidir: onu topraktan halk etti, sonra da 'Ol!' dedi; o da oluveriyor..” (3/A.İmran, 59). Şöyle ki; şayet 'halk etmek' var etme ve meydana getirmeden ibaret olsaydı, o zaman bu ayetin manası, '...onu topraktan var etti, sonra da ona 'Ol!' dedi, o da var oluveriyor..' şeklinde olurdu ki, bu ise mümkün olmayan bir şeydir. Çünkü bunun kabulü, Yüce Allah'ın, var olan bir şeye 'Ol!' demesini, sonra o şeyin var oluvermesini gerektirir; bu ise, mümkün değildir. Şu halde kesin olarak anlaşılmıştır ki, 'halk etmek', meydana getirme ve var etmeden ibaret değildir, bilakis o, 'tasarlamak, tayin ve takdir etmek' anlamından ibarettir. Takdir ve tayin etmek, tasarlamak ise Allah'ın hakkı olup, bu da O'nun, o şeyi var edeceğine karar vermesi ve bunu hükme bağlamasıdır. Şu halde bu kesinleşince, diyebiliriz ki, “Yeri iki günde halk etti...” ifadesinin manası şöyle olur: “O, yerin, iki günde meydana geleceğine hükmetti!..”. Allah'ın, bir şeyin belli bir zamanda meydana geleceğine hükmetmesi, o şeyin derhal meydana gelmesini gerektirmez... Öyleyse, Allah'ın, yerin iki günde meydana gelmesine hükmetmesi, göğün var edilmesinden önce olması gerekmez!..” (*et-Tefsiru'l-Kebîr*, XXVII, 107-108) Çev.]

³⁸ [Göklerin ve yerin yaratılmasıyla ilgili olarak zikredilebilecek en dikkat çeken ayetlerden birisi de, 21/Enbiya, 30 ayetidir. Uzay boşluğu ile içindekilerin kendisinden yaratılmış olduğu temel 'çekirdek madde [*Prima materia* (?)], kozmik doğurucu unsur'a dikkatlerin çekildiği bu ayette şöyle denilmektedir: “İnkâr etmekte diretenler, şu büyük hakikati bilip görmediler mi ki, 'göklerle yer bitişik (*retqan*) (bir bütün) idi. Onları Biz ayırdık' (*fetq*) ve hayatı olan her şeyi de sudan yaptık. Hâlâ inanmayacaklar mı?..”] [çev.]

³⁹ Krş. 38/Sâd, 71.

Allah'ın kızları olduğuna inanan putperestleri çürütme bağlamında gelmiş olan, “Yoksa Biz, melekleri dışı varlıklar olarak (*inâs*) olarak yarattık da, onlar da buna şahit miydiler?!..”⁴⁰ ayetindeki, meleklerin yaratılışı hususuna çok dolaylı bir îma söz konusudur. Müfessirler genel olarak, meleklerin yaratılışının dünyanın yaratılışından önce olduğunu ve altı günde yapılan işlerin bir parçası olmadığını düşünmektedirler. İnsanın yaratılışa gelince, o, Cuma gününün son saatinde gerçekleştirilir⁴¹.

Kurân onların yaratılışları hakkında hiçbir şey söylemiyorsa da, cennet ve cehennem de yaratılmışlardır. Onlar dünyadan önce yaratılmış da, Hesaba çekilmeyi müteakiben dolmayı mı beklemektedirler, yoksa onlar iyileri ve günahkârları içlerine almak için dünyanın sonunda mı yaratılacaklardır? Sadece Allah'ın Vech'i [Zâtı] fani olmayacağına göre, onlar ebedî olarak mı var olacaklardır, yoksa yok mu olacaklardır? Din âlimleri bu meseleyi tartışmaktadırlar, fakat hiçbir Kurân metni bu konuda açık değildir. Burada biz, kelâm âlimlerini karşı karşıya getiren bu detaylara girmeyeceğiz. Şurası da gerçek ki, Allah'ın, Peygamber'e, “*Ne yüce ve kutludur o Zât ki, O şayet dilerse, sana bundan daha hayırlısını: içlerinde ırmaklar akan bahçeleri [cennât] var edecektir (ce'ale)...*”⁴² buyurduğu ayetten bir delil elde edilebilir. Bu ifade genel olarak Kurân'da cenneti işaret eder. Müfessirler, “bırakmak, yerleştirmek, kurmak” gibi manalara gelen *ce'ale* fiilini, yaratmak anlamına gelen *halaqa* fiilinin eş anlamlısı olarak değerlendirirler. “O şayet dilerse” şeklindeki cümle biçimi, öyle görülüyor ki, gelecekte olacak olanın gerçekliği hakkında hiçbir şüphe taşımamaktadır. “*Si, [in (A.): şayet...]*” şart edatının, “... dığında, ...dığı zaman” (quand) manasına alınması gerekir. Şu halde, bu demektir ki, [ayetin anlamı], “Allah bunu istediği zaman, ey Peygamber, senin için, fakat onu izleyen bütün inananlar için de muhakkak ki bir cennet yaratacaktır” şeklinde olur. Öyleyse bu, gelecekte vaki olacak bir yaratma olmalıdır. Aynı şeyler cehennem için de söylenebilir. Bununla beraber, Hüküm Gününde, “cennetin, Allah'tan sakınan kimselere

⁴⁰ 37/Saffât, 150.

⁴¹ [Kurtubi ve Razî tefsirlerinde ilgili açıklamalar şöyledir: “Geleneği muhafaza edenlerin zikrettiğine göre, Yüce Allah, yeri, Pazar ve Pazartesi günlerinde yarattı, yerde bulunan tüm şeyleri de, Salı ve Çarşamba günlerinde yarattı; göğü ve içindikileri ise, Perşembe ve Cuma günlerinde yarattı; Cuma gününün son saatine geldiğinde de, o saatte [aceleyle (*fi 'acelin*) (*Tefsiru'l-Kurtubi*, XV, 345)] Adem'i yarattı ki, bu saat, içinde Kıyametin kopacağı saattir!.. Eğer, “Gün, gece ve gündüzden ibarettir; bu ise ancak güneşin doğup batması ile olabilir; dolayısıyla, göklerin, güneşin ve ayın meydana gelmesinden önce günün meydana gelmiş olması nasıl düşünülebilir?!..” denilirse, buna şöyle cevap verebiliriz: Bu ifadenin mânâsı, ‘[Yaratış sırasında] öyle bir süre geçti ki, şayet o zaman gök cisimleri, güneş bulunmuş olsaydı, bu süre bir günlük süre olarak değerlendirilirdi...’ (*et-Tefsiru'l-Kebîr*, XXVII, 107). Çev.].

⁴² 25/Furkan, 10.

yakınlaştırılacağını”, “cehennem de sapıtacak kimselere gösterileceğini”⁴³ öğreten ayetlerden de tersine bir sonuç çıkarılabilecektir. Öyle gözüküyor ki, cennet ve cehennem, insanlar yargılanmak için bir araya toplandıkları zaman çoktan mevcutturlar. Ama hiçbir metin bu konuda kesin karar vermeye imkân vermemektedir.

Nihayet şunu da belirtelim ki, Kurân, yedinci gün dinlenmeden söz etmemektedir. Kuşkusuz o, Yahudiler münasebetiyle, Sebt (*Sabbat*) kurumunu ve onu ihlal etmeme ödevini hatırlatmaktadır⁴⁴. Alimler, “*Ne uyuklama, ne de uyku O’nu tutabilir*”⁴⁵ ayetiyle, “*Görmüyorlar mı ki Allah gökleri ve yeri yarattı, onları yaratmaktan da hiç yorulmadı..*”⁴⁶ ayetini zikrederek, Allah’ın yorulup da istirahat etmeyeceği olgusu üzerinde ısrar etmişlerdir. Alimler bundan, kesintisiz yaratma düşüncesini çıkarmışlardır: Allah, yaratmaktan asla geri durmaz! Dünyada meydana gelen her şey, yaratmadır. Diğer yandan, Yeşaya da aynı şeyi öğretmektedir: “Yahve, yerin köşe bucaklarını yaratmış olan ebedî bir Tanrı’dır, ne yorulur, ne de usanır...”⁴⁷. Aynı şekilde, Mezmurlar (Psaume), 121, 4 cümlesi, kelimesi kelimesine, Semitik karakterli köken ve türev olarak 2/Bakara, 255 ayetiyle karşılaştırılabilir. Orada denilir ki: “Hayır, O, İsrâîl’in koruyucusu ne uyur, ne de uyuklar”⁴⁸. ‘O, uyumaz’ manasında olan İbrance *lô yanûm* ifadesi, Arapça, uyku anlamındaki *newm* kelimesine; ‘O uyuklamaz’ manasındaki İbrance *lô yîshân* ifadesi de, Arapça, uyuklama anlamındaki *sine* kelimesine benzer. Her halükarda Kurân yedinci günden söz etmez.

Yaratmadan bahseden bu ayetlerin gözden geçirilişinden, bunların pek çok yorum problemleri ortaya çıkardıkları sonucunu çıkarabiliriz. Müslüman yorumcular da bunun pek ala bilincindedirler. Onların çözümleri her zaman tatminkar değildir, fakat onlar kimi zaman, Kelâmın gerçekten yararlı kimi noktalarına temas etmektedirler. Onlar için bilhassa, görünürde çelişik olan ayetleri uyumlu hale getirmek söz konusudur. Aynı ihtiyaç, önceki konularda da gördüğümüz gibi, kader veya hürriyet lehine olan ayetler konusunda da kendisini hissettirmektedir. Birbirleriyle çelişik gözükken metinleri birbiriyle uyumlu hale getirmek için çaba sarf etmenin, sadece Müslüman yorumcular için gerekli olan bir zorunluluk olmadığını göz

⁴³ 26/Şuarâ, 90-91.

⁴⁴ Krş. 2/Bakara, 65; 4/Nisa, 47, 150.

⁴⁵ 2/Bakara, 255.

⁴⁶ 46/Ahkâf, 33.

⁴⁷ Yeşaya, 40, 28.

⁴⁸ Mezmurlar (Psaume), 121, 4.

ardı edemeyiz. Yahudi ve Hıristiyan düşünürler de, çoğu zaman benzer bir durumda bulunmaktadır. Fakat Kurân, muhtemelen aynı konuyu işleyen ayetlerin dağınıklığı sebebiyle olsa gerek, bu ayetlerin birliğini anlamak isteyen kimselerin karşısına bunları çözmek için müfessirler tarafından ortaya konulan dikkat çekici çabalar göz önünde bulundurulduğunda, özellikle zor meseleler çıkarmaktadır.